

Nr 9.

Av herr Nilsson i Stockholm m. fl., angående tillsättande av speciella organ för ekonomisk fredsberedskap.

Runt omkring i världen dryftas planer för det sociala och ekonomiska uppbyggnadsarbetet efter kriget. I de krigförande länderna är denna diskussion redan ett led i krigsansträngningarna. Förhoppningen om en ny och bättre ordning stärker segerviljan. Planläggningen för freden är dock vida mer än ett led i krigspropagandan. Övergången från krigs- till fredshushållning måste väntas medföra väldiga organisationsproblem, vilkas bemästrande långt i förväg kräver planläggning och förberedelse. Uppgiften att bevara kontroll över utvecklingen ter sig särskilt angelägen, då det synes troligt, att steget från krigs- till fredshushållning kan bli en övergång till sociala och ekonomiska förhållanden, avsevärt olika dem som rådde före kriget. Påverkan av övergången i själva utvecklingen kan få avgörande betydelse för framtiden.

Också i vårt land yttrar sig ett behov att planera för freden. Ovissheten om framtiden kan visserligen verka återhållande. Man frågar: »Kunna efterkrigstidens förhållanden redan överblickas så klart, att över huvud taget några målsättningar kunna formuleras?» Man svarar: »Naturligtvis är den ekonomiska framtiden oviss, lika oviss som krigets utgång och följder. Framförallt är ekvationen full av handelspolitiska obekanta. Någon prognos med anspråk på relativ fullständighet eller tillförlitlighet kan icke ställas, och därför kan icke heller ett fullständigt näringsprogram dragas upp. Detta utesluter icke, att en rad grundläggande förutsättningar för den framtida utvecklingen redan stå ganska klara; och det synes därför möjligt att redan nu lägga en grundval för ett omfattande, om än långt ifrån fullständigt, program för arbetsuppgifterna på det industriella området. En närmare analys visar, att ett sådant program till stora delar utgestaltats oberoende av den handelspolitiska utvecklingen.»

Det sagda, som återfinnes i en skrift från Industriens utredningsinstitut (Till frågan om det industriella framåtskridandet i Sverige), är tillämpligt i vidare omfattning på de sociala och ekonomiska problem, som väntas bli aktuella efter kriget. Dessa problem kunna delvis redan skönjas i ljuset av erfarenheter från förra efterkrigstiden och utvecklingstendenserna under mellankrigstiden.

Den stora risk som allmänt förutses är, att stagnation och massarbetslöshet kan inträda, då det inte längre är nödvändigt att forcera den särskilda produktionen för krigets och krigshushållningens behov. Visserligen måste man räkna med att ett nationellt försvar kommer att ta en betydande del av

folkhushållningens kraft i anspråk även framdeles, så länge fredlig samverkan mellan folken ej är slutligt tryggad. Men även om detta beaktas, är det likväl en avsevärd skillnad mellan en försvarsorganisations fredsbehov och dess krigsbehov. Återgång till fredsberedskap frigör inkallad personal och lättar anspråken på krigsmaktens försörjning. Produktionsbehovet i fråga om vapen, ammunition och militära förnödenheter blir avsevärt mindre. Bränsleanskaffningen kräver mindre arbete, när import av kol och bensin åter kan komma igång. En avveckling kan väntas ske på många områden av ersättningsproduktionen.

Tendensen till frigörelse av arbetskraft kan å andra sidan komma att motverkas av att omläggningen från krigs- till fredsproduktion blir i sig själv arbetskrävande. Detta icke blott i form av ändring inom ramen för befintliga produktionsanläggningar. Då den normala utbyggnaden för produktionsfredsbehov måst på många områden stå tillbaka under kriget, finns skäl att vänta en rad initiativ inom det enskilda näringslivet, när materialbrist och andra hinder ej längre stå i vägen. Dessvärre kan dock icke råda visshet, huruvida det enskilda näringslivets insatser härvidlag få en sådan omfattning och styrka, att den från krigs- och krisproduktionen frigjorda arbetskraften åter blir till fullo tagen i anspråk. Erfarenheten från de förra efterkrigsåren är att de enskilda initiativen icke räcka till att få igång ett återuppbyggnadsarbete för full maskin. I det förra världskrigets spår följde massarbetslöshet och stagnation. I ett sådant läge räcker det ej med att uttala allmänna förhoppningar eller utdela befallningar. Det behövs vida mer för att få produktionen i gång. Vad som då skedde bör icke nu upprepas. Vill man förebygga en ny massarbetslöshet och sörja för att alla produktionskrafter effektivt utnyttjas i återuppbyggnadsarbetet efter freden, måste en allmän samordning i detta syfte på förhand planläggas.

Svenska Metallindustriarbetareförbundet, som är vårt lands största fackförbund, har nyligen fäst statsmaktens uppmärksamhet på arbetslöshetsrisken efter kriget. I en skrivelse till socialministern den 5 november 1942 säges:

Förhållandena efter förra världskrigets slut utgöra varnande exempel på vilka väldiga svårigheter övergången från krigsekonomi till fredsekonomi kan medföra. I snart sagt alla Europas länder, icke krigförande såväl som krigförande, inträdde svåra rubbningar inom näringslivet med en enorm arbetslöshet och en allmän desorganisation av det ekonomiska livet som följt. Erinras bör om den depression, som 1921—1922 drabbade Sveriges näringsliv och speciellt dess metallindustri. Vårt förbunds medlemmar bl. a. drabbades av en omfattande arbetslöshet med åtföljande stora svårigheter.

Då arbetslösheten var som svårast, i januari 1922, voro icke mindre än 38 procent av Metallarbetareförbundets medlemmar arbetslösa. Av hela landets fackligt organiserade arbetare voro 34 procent eller mer än tredjedelen arbetslösa. Efterkrigskrisen blev långvarig, och svår arbetslöshet rådde ett par års tid.

Fackförbundet hemställer nu till chefen för socialdepartementet »att i god

tid överväga vilka medel, som kunna vara tjänliga, t. ex. tillsättande av lämpliga organ, för att vårt näringsliv och speciellt metallindustrin så störningsfritt som möjligt skall kunna anpassas för en omläggning till fredsekonomi». Med hänsyn till metallindustrins stora engagemang i rustningarna synes det antagligt, att denna industri får särskilt svår känning av en fredskris. Det finns dock säkert andra stora arbetargrupper, som ha ett motsvarande intresse av planering och förutseende.

Mot detta kan invändas: vad är det som talar för att särskilda åtgärder behövas från statens och samhällets sida? Säger icke erfarenheten, att produktionsmedel och arbetskraft bli bäst utnyttjade och behoven i samhället bäst tillgodosedda, om saken överlämnas åt de många enskildas initiativ? Och om även resultatet av den enskilda företagsamheten blir i vissa stycken ofullkomligt, vilken grund finnes för antagandet, att bättre resultat kan vinnas genom samhällets kontroll och förmedling?

Härtill kan man fråga: varför uppstår över huvud taget massarbetslöshet och stagnation, så som skedde efter förra kriget och senare under den ekonomiska världskrisen? Ingen vill väl påstå, att människornas behov äro fyllda så att fortsatt produktion är överflödig. Å andra sidan kan näppeligen det argumentet tillgripas, att råvarutillgångarna äro förbrukade och naturens källor tömda, så att fortsatt arbete skulle vara hopplöst och lönlöst.

Även i de länder, som hunnit längst i allmän ekonomisk utveckling, finns alltjämt ett stort antal människor, som icke kunna tillfredsställande fylla de enklaste materiella behov, bostad, kläder och föda. I Amerika, det land som anses ha hunnit längst i produktionskraft och ekonomisk styrka, ha under 1930-talet gjorts djupgående undersökningar, som belysa dessa förhållanden. En prövning av de breda lagrens köpkraft visade, att 74 procent av familjer i städer och samhällen icke hade tillräckligt stora inkomster för att kunna upprätthålla en näringsstandard, som av jordbruksdepartementets hemekonomiska byrå ansågs önskvärd ur näringsfysiologiska synpunkter. (The distribution of Wealth and Income in Relation to Economic Progress. Referat i Kooperatören nr 22, 1941.) Miljoner arbetslösa levde på gränsen till existensminimum. Varför? I ett annat led av undersökningen kunde fastställas, att landet icke saknade materiella resurser att ge hela folket en god bärning. I förhållande till avsättningen var kapaciteten för stor inom praktiskt taget alla delar av näringslivet. Det fanns för mycket råvaror och för mycket arbetskraft. Transport och distribution kunde tåla väsentligt hårdare belastning. Inte ens på toppen av högkonjunkturen 1929 var det amerikanska näringslivets kapacitet utnyttjad till mer än 80 procent.

Vårt land har varit särskilt gynnat i den ekonomiska utvecklingen under mellankrigstiden, ett förhållande som åtminstone delvis torde få tillskrivas faktorer av engångskaraktär. Missförhållandet mellan näringslivets kapacitet och behovens tillfredsställande har i Sverige icke framträtt lika starkt som i vissa andra länder under motsvarande tid. Men även hos oss har fun-

nits skäl att göra kritiska jämförelser av samma slag. Stora befolkningsgrupper ha icke haft medel att på tillfredsställande sätt fylla de enklaste materiella behoven, bostad, mat och kläder. En översikt av det mest angelägna bostadsbehovet vid tiden strax före kriget gav följande sammanfattning:

Om man utgår från resultaten av de under åren 1933—36 utförda bostadsundersökningarna för stadssamhällen respektive landsbygd och frågar efter den allmänna storleksordningen av det undermåliga eller överbefolkade bostadsbeståndet, kan antalet undermåliga lägenheter uppskattas till omkring 150.000, varav 120.000 på landsbygden och 30.000 i stadssamhällen. Antalet hushåll, som äro trångbodda i den meningen, att de bebo lägenheter med mer än 2 personer pr rumsenhet, uppgår till omkring 205.000, därav 120.000 på landsbygden med sammanlagt 700.000 medlemmar, och 85.000 i städerna med c:a 450.000 medlemmar. Nu äro emellertid många hushåll såväl trångbodda som hysta i undermåliga lägenheter, och dessa representera den svåraste formen av bostadsnöd. Om man med undvikande av dubbelräkning sammanlägger de undermåliga och överbefolkade lägenheterna, kommer man till, att på landsbygden c:a 200.000 och i städerna c:a 100.000 hushåll leva under otillfredsställande bostadsvillkor, vare sig dessa framträda i form av trångboddhet eller låg bostadskvalitet eller under samverkan av dessa båda faktorer. Det sammanlagda antalet medlemmar av dessa hushåll torde närma sig 1½ miljon. (Alf Johansson: Bostadslagstiftning och bostadspolitik.)

Även näringsstandarden har befunnits vara otillfredsställande inom stora befolkningsgrupper. I båda fallen är det brister, som i sina svåra yttringar undergräva folkhälsan. Samtidigt har på motsvarande produktionsområden funnits överkapacitet och tidvis avsättningskris. Arbetskraft, produktionsmedel och råvaror ha funnits i tillräcklig mängd för att i betydligt större omfattning tillgodose behoven av bostäder, livsmedel och andra förnödenheter. Men denna större produktionsmöjlighet har ej blivit utnyttjad, emedan de människor, som lidit brist, ej fått sig tilldelad en köpkraft, som kunnat sätta dem i stånd att fylla sina behov.

Iakttagelsen av detta förhållande — å ena sidan outnyttjad produktionskapacitet, å andra sidan otillfredsställda behov — har sedan länge väckt frågan: vore det icke möjligt att övervinna avsättningskriser och arbetslöshet på det sättet, att man ger de behövande ökad köpkraft, så att de kunna fylla sina behov? Låt folk få mer pengar att köpa för, har man sagt. Då blir det ökad efterfrågan och avsättning för allt som kan produceras, och hela bekymret för marknad och avsättning är övervunnet. Mot denna näraliggande och mycket vanliga tanke göres genast en invändning, som tycks slå hela resonemanget till marken. Den totala inkomsten, säger man, motsvarar ersättning för allt som produceras. Då måste summan av inkomster också räcka till att köpa summan av allt som produceras. Den del av inkomsten, som icke går till direkt konsumtion, användes av företagarna till anskaffning av nya produktionsmedel. Detta i sin tur ger inkomst och köpkraft åt de arbetare, som därvid få sysselsättning. Vill man i stället flytta över denna

inkomst till de arbetslösa, så kunna visserligen dessa köpa mer för sitt behov. Men samtidigt blir det så mycket mindre kvar till de arbetare, som eljest skulle få tillverka nya produktionsmedel. Vad som sker är en annan fördelning, men intet nettotillskott vinnas i den totala summan av köpkraft, efterfrågan och avsättning.

En fråga står dock obesvarad. Om summan av inkomsten är tillräcklig för att köpa allt som kan produceras — hur kommer det sig att summan av efterfrågan likväl plötsligt sjunker och sedan på lång tid icke återvänder, så som sker vid ett ekonomiskt sammanbrott och under depression?

Den förut refererade amerikanska undersökningen påvisar, att föreställningen om den totala köpkraftens oberoende av fördelningen icke håller streck. Den del av totalinkomsten, som icke går till konsumtion utan avskiljes i form av sparmedel, skulle enligt resonemanget automatiskt gå till investeringar, utbyggnad av anläggningar och anskaffning av nya produktionsmedel. Ändamålet med en ökning av produktionsmedlen måste dock i sista hand vara att tillgodose växande konsumtionsbehov. En stegrad konsumtion är icke blott en följd av utan också ett villkor för stegrad produktion. Sörjer man icke för att en växande konsumtion ger avsättning och marknad för en växande produktion, så blir det i längden icke någon mening att sätta in pengar i nya och effektivare anläggningar för att frambringa ständigt växande varumängder. Detta betyder i själva verket, att konsumtionens ökning blir ett villkor för att ökat sparande i längden skall ha någon mening. Försöker man regelbundet spara så stor del av nationalinkomsten, att konsumtionens tillväxt regelbundet blir mindre än den ökade produktionsförmåga, som skulle kunna vinnas med detta sparande, så kommer det för stora sparandet slutligen icke att kunna få en förnuftig användning. Vad som avskiljes i form av sparande kan då icke nyttiggöras till investering i nya produktionsmedel. Enligt den förut åberopade undersökningen kunde det totala sparandet i Amerika år 1929 uppskattas till 15 miljarder dollars. Investeringarna däremot stannade vid 5 miljarder dollars. Resten kom icke till nytta vare sig för produktion eller konsumtion. Hela den amerikanska nationalinkomsten 1929 uppskattades till 80 miljarder dollars.

I ljuset av dessa siffror blir det icke längre någon motsägelsefull tankegång, att ökad köpkraft åt konsumenterna kan vara en utväg att frigöra ett stagnerat näringsliv, övervinna arbetslöshet och främja ekonomiskt uppsving. Ett starkt indicium i samma riktning ger den ekonomiska utvecklingen under kriget. Här har plötsligt framsprungit ett konsumtionsbehov, överträffande alla tidigare föreställningar om vad ländernas produktionsförmåga och ekonomiska resurser kunde mäktas med. Vad som faktiskt åstadkommit har överträffat de högsta förväntningar. Det är sant, att förbrukning och förslitning varit större än vad en uthållig produktion medger. Jätteprestationen är delvis ett engångsuttag, en förbrukning av sparade förråd. Men hur man resonerar, är en sak ofrånkomlig: allt detta har man mäktat med. I den mån det

varit sparade resurser, har det likväl varit resurser, som det visat sig möjligt att taga i anspråk, när behovet fick göra sig gällande med tillräcklig kraft. Ytterligare en sak synes klar: i den mån det varit förbrukning av engångsvärden och sparade förråd, har detta icke tagit bort förmågan att även under längre tidrymd upprätthålla en produktion, som överstiger alla tidigare mått.

Hur har det nu gått till att lösgöra dessa resurser och denna produktionsökning utan motstycke? Har det gått i den ordningen, att de enskilda företagen på eget initiativ byggt ut produktionsapparaten i denna väldiga omfattning och förbrukningen sedan anpassat sig till sålunda öppnade möjligheter? Nej, gången har varit den motsatta. Statsledningen har dekreterat: dessa behov måste tillgodoses. Staten har tagit i anspråk en allt större del av den totala inkomsten och bestämt: för dessa pengar skall köpas kanoner, ammunition, flygmaskiner, tanks, allt som behövs för att göra krigföringen effektiv. Producenterna ha sedan intill gränsen av det fysiskt möjliga anpassat sina produktionsresurser efter det av staten dekreterade behovet.

Åsynen av det som varit möjligt för krigets behov måste väcka frågan: vad hindrar att man på statens initiativ uppåddar motsvarande produktionsförmåga för fredliga behov?

Arbetslösheten, detta fruktade spöke, har försvunnit under krigsansträngningarna. Varför icke låta den försvinna för alltid genom att påbjuda motsvarande ansträngning för att fylla fredsbehov?

I allt vidare kretsar och med allt större bestämdhet framträder tanken, att medvetet ingripande för att öka massornas köpkraft och förbrukning bör kunna ge möjlighet att vinna obegränsad marknad, övervinna fattigdomen och säkerställa en jämn utveckling mot allmänt och stegrad västånd. Denna tanke framträder i uttalanden som nyligen gjorts av Englands industriförbund och Londons handelskammare. Återuppbyggandets väsentliga princip är att öka världens köpkraft och att erhålla större jämvikt mellan produktionsländernas köpkraft, framhåller industriförbundet. I utlåtande från Londons handelskammare om de allmänna principerna för efterkrigsekonomin säges:

Det är en påtaglig absurditet, att nationerna skulle vara så förtvivlat angelägna om att exportera till andra nationer mera av sin reella rikedom än de erhöles i utbyte. Det är lika absurt att människor som lida brist på livets förnödenheter skola vägras pengar varmed de kunna köpa dem, enär det finns ett sådant överflöd av dessa förnödenheter, att deras tjänster icke behövas för att tillverka mera.

I samma utlåtande framhållles vidare, att den moderna tekniken är i stånd att producera varor i vida större mängder än som faktiskt producerades under de 21 åren mellan krigen. Det säges:

Den produktionsbegränsande faktorn var uraktlåtenheten att bland konsumenterna fördela tillräckligt med köpkraft för att absorbera det potentiella utbudet. Massproduktion förutsätter masskonsumtion. Men det rådande systemet för distribution av köpkraft hade tillkommit under en tidsålder då

det rådde brist. Det syftade till att säkra maximiproduktion med minimikonsumtion. Som följd härav drogs massornas levnadsstandard i de framskridna nationerna nedåt, medan å andra sidan den genom maskinproduktionen åstadkomna produktionsvolymen drog åt andra hållet. Därför är det uppenbarligen nödvändigt att öka massornas köpkraft i syfte att skapa köpare, utan vilka några varor inte längre kunna produceras. (Referat ur *Industria* nr 14, 1942.)

För vårt folk är detta icke helt nytt. Principiellt samma resonemang motiverade den svenska socialdemokratins krisprogram för tio år sedan. Det visade sig då vara tämligen lätt att inom vida folklager vinna gehör för detta program, trots att det stod i stark motsättning till förut härskande ekonomisk åskådning. Sedan programmet prövats och verkningarna kunnat över-skådas, synes man i allt större kretsar finna det självklart att en ny kris bör bekämpas med principiellt samma metod. Denna beredvillighet framträder bland annat i den stora inventering av beredskapsarbeten, som företogs innan krigets mellankomst gav uppskov med en ny kris.

Tanken att en arbetslöshetskris kan övervinnas genom samhällets ingrepp har emellertid en teoretisk förutsättning, som avviker från båda de ekonomiskt-politiska huvudåskådningarna i vårt land. Enligt liberal teori borde resultatet bli bäst, när man låter de fritt verkande ekonomiska krafterna lösa uppkomna svårigheter. Medgives ett statligt ingripande vara bättre än intet ingripande alls, modifieras liberalismens teori. Enligt en tidigare socialistisk åskådning skulle ett allmänt upphävande av den kapitalistiska produktionsformen vara ett villkor både för massfattigdomens avskaffande och krisernas övervinnande. Numera erkännes dock tämligen allmänt även av socialister att massfattigdomen bör kunna avskaffas och att kriser kunna övervinnas utan att man därför nödvändigt behöver upphäva den privatkapitalistiska äganderätten till produktionsmedlen. När den teoretiska grunden för våra politiska huvudåskådningar sålunda rubbas från ömse håll, synes det vara skäl att göra en översyn av det som skiljer och det som samlar. I vilka huvudstycken råder så god överensstämmelse mellan våra politiska huvudriktningar, att ofruktbar strid kan upphöra och krafterna förenas för samfälliga mål? I vilka huvudstycken kvarstå idéskillnader eller intressemotsättningar som vi framdeles måste strida om? Även striden vinner på att man vet klart vad den gäller.

Några exempel kunna belysa antagandet, att stora näraliggande problem icke nödvändigt gestalta sig som stridsfrågor mellan de politiska huvudgrupperna.

Risken för arbetslöshet vid övergång till fredshushållning har redan nämnts. Att denna risk finns erkännes allmänt. Den under förra krisen prövade metoden att bekämpa stagnation och arbetslöshet är numera så allmänt godtagen, att större strid om principerna här knappast är att vänta.

Inom jordbruket tillämpas sedan länge en blandform av enskild, kooperativ och statlig ledning. Oberoende av ekonomiska och politiska grundsatser

erkännes allmänt, att statligt stöd åt jordbruket kan bli nödvändigt för överskådlig framtid. Man förutser, att den internationella jordbruksproduktionen efter kriget kommer att expandera, kanhända med samma kraft som efter förra kriget. Oreglerad konkurrens utifrån kan komma att medföra så stora svårigheter för jordbruket, att krav på statsingripanden säkerligen komma att framföras på grund av trängande behov, oavsett vad man har för ideologisk uppfattning om näringslivets frihet.

Även med en hushållning, som låter sig i huvudsak dirigeras inom landets gränser, kunna för jordbruket förutses besvärliga problem i en nära framtid. Produktionen av brödsäd före kriget hade nått över behovet. Överskotten på vegetabilier pekade mot en övergång till större animalieproduktion. Men även här var den inhemska marknaden mättad vid rådande efterfrågan. Export mötte hård konkurrens från andra överskottsländer och skedde till förlustpriser. I denna återvändsgränd söktes nya vägar. Man räknade ut att om ekonomiskt svaga befolkningsgrupper — däribland en stor del av jordbrukets egen befolkning — kunde kosta på sig samma näringsstandard som de välsituerade samhällsgrupperna, så skulle detta ge avsättning för en betydligt större och mera högvärdig svensk jordbruksproduktion.

Därmed öppnas ett folkhushållningsproblem, som inte längre är begränsat till jordbruket. Man kommer in på vittgående sociala och ekonomiska sammanhang, näringsfrågor, befolkningsutveckling, inkomstfördelning och köpkraft.

För industrin har avsättningsproblemet icke tett sig på samma sätt fastlåst. Men också här har det förefallit ovisst, om de gynnsamma betingelserna från de senaste förkrigsåren komma att kvarstå efter kriget. Detta problem har berörts i den förut nämnda skriften från Industriens utredningsinstitut. Där antydes också att industrins avsättning icke kan väntas bli helt säkrad utan samhällets stöd. Det säges vara en angelägen uppgift att redan under kriget planera en avsättningsreserv inom landet för den industriella produktionen. Som avsättningsreserv av angelägen art nämnes industrins arbetarebostäder, jordbrukets anläggningar och redskap samt skogsbrukets utrustning med vägar och maskinella anordningar. Sett i perspektivet av en förnuftsmässigt ordnad folkhushållning är detta utan all fråga mycket angelägna behov. Industrins arbetarebostäder tarva förbättring. Jordbrukets anläggningar och redskap behöva förnyas. Skogsbruket behöver vägar och annan utrustning. Även arbetarebostäderna vid jordbruket och skogsbruket behöva förbättras. Men blotta förekomsten av dessa behov ger ingen avsättning. Därtill kräves också köpkraft. En stor del av de nämnda behoven ha icke köpkraft i annan mån än samhället ställer den till förfogande.

Hög industriell utveckling i vår tid förutsätter en marknad som är större än den vårt land kan erbjuda. En stor del av vår industri är utbyggd för världshushåll. Inom länder som före kriget voro avsättningsområden för stora delar av våra exportvaror dryftas nu inom tongivande näringsorgan

sådana planer som avse en starkare statlig kontroll över den internationella handeln än före kriget. Det synes vara en självklar uppgift för statsmakten i vårt land att studera dessa tendenser och att i samarbete med näringslivet och dess organ göra oss rustade för den utveckling som kan förutses.

Som förut framhållits kunna särskilda avsättnings- och sysselsättningsproblem väntas uppstå, när kris- och krigsbehoven icke längre ta produktionen i anspråk. Emellertid kunde redan före kriget skönjas osäkerhet om uthålligheten i den då rådande högkonjunkturen. En särskild farhåga gällde storproduktionen av hyresbostäder, som under åren närmast före kriget hade en omfattning utan tidigare motstycke. Detta stod i samband med abnormt stor hushållsbildning, då en rad stora årskullar under en följd av år inträdde i giftasvuxen ålder. Denna stora engångsefterfrågan på bostäder väntas i en nära framtid komma att avtaga. Vill man framdeles upprätthålla en lika stor byggnadsverksamhet — något som både ur avsättnings- och sociala behovssynpunkter ter sig önskvärt — synes detta förutsätta en sådan överföring av köpkraft, som sätter de breda befolkningslagren i stånd att allmänt höja sin bostadsstandard. Tankegången är även här, att om man ställer köpkraft till konsumtionens förfogande, öppnas därmed avsättning för en produktion, som är i och för sig möjlig och önskelig, men som eljest icke blir utlöst.

Vid en jämförande granskning av här antydda ekonomiska problem — de som datera sig från förkrigstiden liksom förutsedda efterkrigsproblem — skall man finna två gemensamma huvuddrag. I samtliga fall är det en svårighet att finna avsättning. I intet fall befaras att produktionsmöjligheterna skulle bli otillräckliga för att fylla befintlig eller växande efterfrågan.

En allmän slutsats ligger nära: kan man genom samhällets åtgöranden garantera ohämmad avsättning utöver vad som kan vinnas vid vanlig fri anpassning, så är den produktiva sidan av näringslivet väl i stånd att motsvara växande anspråk, utan att man för den skull nödvändigt behöver göra särskilda ingripanden i produktionen.

Denna slutsats bestyrkes av krigshushållningen. Då staterna tagit medel i anspråk för att tillgodose vissa konsumtionsbehov — krigsförnödenheter — ha företagen i allmänhet gärna bemödat sig att producera vad staten velat köpa. Bestämmandet över konsumtionen har i detta fall dirigerat produktionen. Och än mer: bestämmandet över konsumtionen har kommit produktionen att utveckla förut oanade krafter. Allt detta berättigar till antagandet, att samhällsingripande för tillgodoseende av konsumtionens behov kan även i fredstid bli den nyckel som löser fastlåsta eller hämmade produktivkrafter.

Om en allmän samhällskontroll över produktionen sålunda icke är ett nödvändigt villkor för lösning av de ekonomiska samhällsproblemen, kan det givetvis finnas fall där en produktion i samhällets regi är ändamålsenlig. Ideologiska fördomar för eller emot en viss produktionsform böra då icke stå i vägen för att välja det som befinnes vara lämpligast. Med fortsatt öppen

tävlan mellan olika produktionsformer och en obunden prövning av deras prestationsförmåga bör man under hand kunna pröva ut vad som på respektive områden tjänar allmänheten bäst.

Under de första åren efter kriget, då produktionsmaskineriet blivit förslitet och ej tillräckligt förnyat, kan det bli nödvändigt att även statsmakten ger stöd åt kapitalbildningen och att den direkta konsumtionen för den skull får hållas tillbaka. Den förut nämnda avsättningsreserven avser närmast kapitalvaror. Jordbrukets anläggningar och redskap liksom även skogsbrukets utrustning med vägar och maskinella anordningar avser direkt förbättring av produktionsmedel och bidrager att göra folkhushållet effektivare. En sådan strävan måste självklart alltid komma först i tidsföljden, såsom varande en förutsättning för ökad produktion och sedermera ökad förbrukning. De synpunkter på konsumtionsproblemet, som tidigare framförts, få självklart icke tydas så att konsumtionen under alla förhållanden bör stimuleras. Under knapphetstid, och då verklig brist råder på nödvändiga produktionsmedel, måste konsumtionen hållas tillbaka, så att produktionsmaskineriet kan byggas ut. Förhållandet ändras i och med att produktionsmedlen komma i övervikt och bli tillräckliga att frambringa varor i en mängd som växer fortare än konsumenternas köpkraft. En ständigt växande kapitalbildning är ett villkor för ökad produktion och följaktligen ett villkor för ökad konsumtion. Men konsumenternas möjlighet till ökad förbrukning är lika mycket ett villkor för att kapitalbildning skall kunna i längden fortgå och ha någon mening. Detta sistnämnda förhållande har länge varit förbisett.

Oavsett om det vid en viss tidpunkt är konsumtionen eller produktionen som behöver hjälpas fram, är det angeläget att man vid varje tidpunkt helt utnyttjar alla tillgångar av arbetskraft och produktionsmedel, så länge det ännu finns behov och brister i samhället. Vi måste ställa som ett första kategoriskt krav att folkhushållets resurser alltid utnyttjas till fullo. Frågan huruvida kapitalbildning eller konsumtion skall komma i första rummet må sedan bedömas efter vilken sida som vid olika tidpunkter tenderar att väga över. Då en bristande samstämmighet i kapitalbildningens och konsumtionens utveckling synes vara stockningskrisernas vanliga innebörd, bör ett närmare studium av detta samband vara en av utgångspunkterna för samhällets strävan att motverka och förebygga kriser.

När de ekonomiska efterkrigsproblemen dryftats i vårt land, har frågan om den ekonomiska friheten stått i förgrunden. Frågeställningen frihet eller tvång har ofta fått en schematisk tillspetsning, som om valet måste bli ett antingen eller. Därvid antages också ett val mellan helt motsatta politiskt-ekonomiska doktriner, statssocialistisk planhushållning eller obeskuren ekonomisk liberalism. Som förut blivit påvisat håller icke denna uppdelning i praktisk politik. Fronterna ifråga om fri eller dirigerad ekonomi gå kors och tvärs genom partilinjerna. Anhängare av enskild näringsfrihet påyrka statsingripande för att reglera byggnadslöner på landsbygden. Socialistiska arbe-

tare föra ofta den ekonomiska frihetens talan inom fackföreningsrörelsen och konsumentkooperationen. Anhängare av enskild näringsfrihet inom jordbruket begära socialisering av den elektriska kraftproduktionen och påkalla statens skydd mot pristryckande frikonkurrens. På intet håll vill man ruinera sig eller lida skada för att fasthålla en konsekvent linje i fråga om frihet eller tvång. Statsingripanden påyrkas, främjas eller motverkas allt eftersom det anses gagna behov och intressen i de särskilda fallen.

Med hänsyn till denna faktiska fördomsfrihet i förhållande till politiska och ekonomiska doktriner synes det vara möjligt att vinna stöd för vissa samhällsringripanden även från deras sida, som i princip mena sig förfäktat den ohämmade ekonomiska friheten. Detta då under förutsättning, att en undersökning som äger auktoritet och allmänt förtroende gör det sannolikt, att sådana ingripanden kunna väntas främja välstånd och uppsving. Å andra sidan kan antagas, att anhängarna av en mer planmässig samhällsordning icke skulle ha mycket att invända, om det kan praktiskt bevisas, att fri väg för ekonomiskt framåtskridande kan öppnas även med bibehållande i viss utsträckning av privat företagsamhet och kapitalistiska produktionsformer. Väsentligt för de flesta är icke att produktionen organiseras i viss schablon. Angelägnast är att utvinna det maximum av välstånd, som står inom räckhåll, därest vår tids produktionsresurser tillåtas verka med sin fulla kraft, en process med ett maximum av effektivitet och ett minimum av friktion.

Ekonomiskt utredningsarbete pågår i vårt land på flera linjer, såväl offentligt som enskilt. Vi ha även under krisen haft ett flertal organ för samhällets kontroll och ledning av det ekonomiska livet, liksom vi under fredstid haft ett speciellt organ för ekonomisk krigsberedskap. I samband med utredningen av nuvarande krisproblem har man på vissa områden haft uppdrag att även beakta den kommande fredstidens behov. Så har varit fallet på jordbrukets område. Även på andra områden torde det ha fallit sig naturligt att hålla framtiden i sikte så mycket som dagens bekymmer medgivit. Den tiden synes dock närma sig då det vore önskvärt och lämpligt att få ett särskilt organ, som kunde med kraft och auktoritet koncentrera sig på uppgiften att förbereda, överblicka och samordna de olika näringsgrenarnas övergång till fredsförhållanden. Det synes antagligt att en väsentlig del av detta ansvar kommer att åvila de enskilda företagen eller fria sammanslutningar av dessa. Vår tids ekonomiska liv erbjuder dock många uppgifter och problem, som ej kunna behärskas inom ramen för ett enskilt företag eller ens inom ramen för en hel näringsgren. Så exempelvis beror jordbruket av industrin och industrin av jordbruket. Båda bero av den internationella handeln, och denna dirigeras numera i allt högre grad av staterna.

Som en första och inledande åtgärd skulle behövas en översiktlig inventering av de ekonomiska efterkrigsproblem, som redan nu kunna förutses och

vilkas lösning antages komma att kräva statsmakternas medverkan. En sådan allmän översikt, anförtrodd åt ett litet antal högkvalificerade ekonomer, skulle i nuvarande läge kunna bli av stor betydelse för vårt folks orientering när det gäller att ta ställning till samhällsfrågor som väntas bli aktuella i en nära framtid. De som anförtros att leda ett sådant utredningsarbete böra ha möjlighet att i sin tur utskifta specialuppdrag på lämpliga medhjälpare och institutioner. Redan befintliga organ, konjunkturinstitutet och andra, böra givetvis utnyttjas i lämpliga delar och dubbelarbete undvikas. Resultatet av denna översyn borde helst framläggas till en politisk diskussion och orientering innan man skrider till verkställighetsåtgärder som kunna låsa fast utvecklingen i viss riktning. Det bör förutsättas, att framlagda undersökningsresultat icke finge tillmätas annan auktoritet än den som envar är beredd att medgiva på grund av det framlagda materialets särskilda styrka. Diskussion och prövning i eljest brukliga former finge avgöra respektive partiers ställningstagande till praktiska förslag.

Utredningen bör i främsta rummet klarlägga vilka avsättningsbehov som kunna väntas bli aktuella, när industri, jordbruk och skogsbruk samt näringslivet i övrigt skall ställas om till fredsförhållanden, ävensom i vad mån statsingripanden kunna bidra till ohämmad avsättning för en produktion i sådan omfattning att all arbetskraft och alla produktionsmedel fullt utnyttjas. Samtidigt bör undersökas i vad mån detta syfte kan vinnas i sådana former, att ett godtagbart mått av ekonomisk frihet bevaras för såväl företagare som konsumenter.

Med hänvisning till det anförda hemställes,

att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t begära tillsättande av speciella organ för ekonomisk fredsberedskap,

dels ett sådant med uppgift att rent principiellt ange de allmänna riktlinjerna för de åtgärder av ekonomisk och näringspolitisk art, som böra tillgripas i samband med näringslivets omställning för fredsproduktion och

dels ett organ med uppgift att ange vägarna för hur dessa praktiskt skola omsättas i verkligheten och naturligt inlämnas i den redan befintliga produktionsprocessen.

Stockholm i januari 1943.

Torsten Nilsson
i Stockholm.

John Ericsson.

Ivar Jansson,
Kalix.

Sven Andersson
i Göteborg.

Gustaf Nilsson,
Kristinehamn.

David Hall.

Nils A. Larsson
i Östersund.

Rolf Edberg.

Erik Brandt.